

problemi

Mihalj Szentmártoni

AFEKTIVNA ZRELOST

Uvod

Počev od francuskih enciklopedista pa sve do danas traje proces intenzivnog »osvješćenja« čovjeka. Filozofi i psiholozi, teolozi i političari, odgojitelji i demagozi navješćuju da je čovječanstvo konačno ušlo u eru svoje zrelosti, tj. da je postalo punoljetno i samosvjesno. Kršćani nisu izostali i nisu mogli izostati iz tog procesa, jer, premda nisu »od ovoga svijeta«, jesu u ovom svijetu, dijele uspon i pad, strahovanja i nadanja, uspjehe i neuspjehe ostalih ljudi svoje epohe i svojih društava. Pojam zrele osobe ušao je u kršćansku svijest nekako poslije Koncila, koji govori o osobnoj zrelosti vjernika, zauzima se za slobodu savjesti, pretpostavlja i zahtijeva »psihološku i čuvstvenu zrelost« za redovničke zavjete.¹ No unatoč velikoj popularnosti pojma zrelosti vrlo često se uopće ne zna što ona zapravo znači.

Stvarnost, naime, kao da tvrdoglavo demantira proklamirano dostignuće u osobnoj zrelosti. Prema nekim novijim statistikama oko ZOVO svih odraslih u zapadnoj civilizaciji (a vjerojatno ne samo u zapadnima, no statistike su provedene u tim zamljama) čuvstveno je nezrelo, moralno infantilno, religiozno primitivno. Mailloux citira Tomu Akvinskog za svo-

¹ PERFECTAE CARITATIS br. 12 ističe važnost čuvstvene zrelosti prije zavjeta čistoće; br. 14 govori o zrelosti kao o plodu poslušnosti koja oslobađa čovjeka. Dekret o svećeničkoj formaciji br. 10 zahtijeva zrelost za celibat, a br. 11 govori o odgojnoj disciplini koja ima za cilj jačanje osobne zrelosti.

ju misao da velika većina ljudi ostaje nezrela zbog toga što je vodena svojim psihološkim determinizmima.- Kohlberg, veliko ime suvremene psihologije morala s Harvarda, tvrdi da dvije trećine odraslih u našoj kulturi rezoniraju na relativno primitivnom nivou moralnog suda, tj. na trećem i četvrtom stupnju Kohlbergove skale od šest stupnjeva.^ RuUa donosi istraživanja Baarsa i Terruwea (1971.), prema kojima je samo 10-15% svih svećenika u Sjevernoj Americi i Zapadnoj Evropi zrelo, dok je 60-70% afektivno nezrelo."

Ova studija ima svrhu da baci nešto svjetla na složeni problem čuvstvene zrelosti. Možda će zapravo biti više govora o afektivnoj nezrelosti, ali smatramo da upravo takvo suprotstavljanje može bolje rasvijetliti problem, tj. iz spoznaje kako se očituje afektivna nezrelost možemo lakše zaključiti kako bi trebalo da izgleda čuvstveno zrela osoba. Poznavajući domaću psihološku literaturu, i na području originalnih radova i na području prevodilačke djelatnosti, smatram da uza sve svoje manjkavosti i nedorečenosti taj pokušaj znači doprinos jednoj zanemarenoj problematici na teoretskom planu, a može pružiti neke praktične smjernice za odgoj i samoodgoj na praktičnom planu.

Fenomenološki pristup čuvstvu kao polazište

Želimo li zahvatiti dubinsku perspektivu afektivne zrelosti, odnosno nezrelosti, čini se da nam najviše obećava fenomenološki pristup čuvstvima američke psihologkinje M. B. Arnold.' Ona definira čuvstvo kao »doživljenu tendenciju prema nečemu što je intuitivno procijenjeno kao dobro, odnosno povlačenje od svega što je intuitivno procijenjeno kao zlo«. Analizirajući tu definiciju, dolazimo do slijedećih elemenata čuvstva. Svako čuvstvo ima prije svega svoj predmet koji ga izaziva, pokreće. Taj se predmet mora percipirati na poseban način, tj. kao nešto što me se tiče. Percepciju slijedi podsvjesna, intuitivna procjena u kategorijama privlačnosti i odbojnosti. Ta procjena je neposredna i nije voljna. Svjesna, voljna i razumna procjena slijedi kao drugotno vrednovanje situacije. Intuitivno vrednovanje u sebi još nije emocija, ali je u stanju pokrenuti akcionu tendenciju u čovjeku koja se uz pratnju raznih fizioloških promjena doživljava kao čuvstvo. Da shvatimo to što smo dosad rekli, može

2 MAILLOUX, N., *Psychic Determinism, Freedom and Personality Development*. In ARNOLD, M. B. and J. A. GASSON, *The Human Person*. New York: Ronald Press, 1954., str. 265.

^ Kohlberga citira LANGER, J., *Werner's Comparative Organismic Theory*. In MUSSEN, P. H. (Ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology*. New York: Wiley, 1970., p. 747.

" RULLA, L. M. et al., *Entering and Leaving Vocation; Intrapsychic Dynamism*. Rome: G. U. Press, and Chicago: Loyola Univ. Press, 1976., p. 126.

5 ARNOLD, M. B., *Feelings and Emotions*, New York: Academic Press, 1970., str. 176. i si

nam pomoći banalan primjer. Čovjek upadnog izgleda (objekt čuvstva) čini se opasnim (intuitivno vrednovanje), stoga mu se izmičemo (čuvstvena reakcija). Sve se to zbiva bez rezoniranja. Međutim, čovjek nije rob svojih čuvstava, nego može odgoditi svoju reakciju dok ne izvrši racionalnu procjenu situacije.

Afektivna memorija

Vratimo se na čas na Intuitivno vrednovanje konkretne situacije koja utemeljuje objekt emocije! To se vrednovanje kreće unutar samo dvije kategorije, naime ugone-neugode, dobra-zla, privlačnog-neprivlačnog. Čini se da korijen toga dihotomiziranja stvarnosti treba tražiti u ranom djetinjstvu, zapravo na neki način spada u čovjekovu primitivnu psihološku opremu. A da I ne prihvatimo princip ugone kao temeljni pokretač ljudskog života (kao što to čini psihoanalitički hedonistički pristup), možemo ustvrditi da novorođenče doživljava vanjski svijet samo u tim kategorijama, tj. kao situacije, stvari I ljude koji izazivaju ugodno tjelesno stanje I one koji izazivaju neugodno tjelesno stanje. Da bi se dijete u budućnosti moglo klonuti neugodnih izvora, a tražiti one koji izazivaju ugodu, mora se na neki način sjećati što je bilo izvor ugone u prošlosti, a što neugode. Bez sjećanja nema anticipacije. Arnold naziva takvo sjećanje *afektivnom memorijom*, a definira je kao oživljenje prošlih ugone I neugode čim se Ista ili slična situacija pojavi."

Tražeći osnovni mehanizam afektivne zrelosti, čini se da se moramo zaustaviti upravo kod afektivne memorije. Ona Ima, bez sumnje, ogromnu pozitivnu ulogu u čovjekovu životu. U skrajnjoj analizi ta je memorija onaj posrednik što omogućuje povjerenje u ljude I svijet u procesu adaptacije. Međutim, Ista ta afektivna memorija unosi u prezentnu situaciju I negativna prošla Iskustva, koja mogu u tolikoj mjeri obojiti, da ne kažemo zaraziti sadašnju situaciju, da čovjekova čuvstvena reakcija postane neadekvatna, nestvarna, neproporcionalna. Naime, čovjekova reakcija je determinirana djetinjim uspomenu, diktirana iznutra. Istu Ideju možemo promotriti i s druge perspektive, tj. analizirajući čovjekove motive. Radi se, naime, o pokretačima čovjekove reakcije.

« ARNOLD, M. B., *Human Emotion and Action*. In MISCHEL, T. (Ed.), *Human Action, Conceptual and Empirical Issues*, New York: Academic Press, 1969., str. 173.

' Ovdje slijedimo Allportovo shvaćanje ljudskih motiva. ALLPORT, G. W., *Pattern and Growth in Personality*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961., str. 151, seqq.

Neurotična nasuprot normalnoj motivaciji

Motivacija je pokretačka snaga ljudskog ponašanja. Da li je neki konkretan čin neurotičan ili ne, ne ovisi o samom činu, nego o pokretačkom motivu. Neurotična motivacija je slijepa, jer je obično podsvjesna, nesvjesna, automatska i odijeljena od ostalog područja čovjekova života. Korijenje takve motivacije treba tražiti u ranom djetinjstvu. Radi se o tome da neurotska motivacija nije autonomna u svojoj funkciji, već se veže na nesvjesne prošle sadržaje. Naprotiv, normalna motivacija je fleksibilna, više-manje svjesna i primjerena dobi i situaciji. Neurotičnost je, dakle, stvar čovjekove osnovne orijentacije. Allport navodi nekoliko takvih osnovnih orijentacija, koje u sebi znače neurotsku motivaciju, tj. čini koji slijede iz njih mogu se smatrati neurotskim. Tako navodi bijeg od problema kao u sebi neurotsko postavljanje prema životu. Normalno postavljanje je konfrontacija s problemima. Jasno, svaki čovjek dolazi u situaciju kad mora obići problem. No bitna je razlika u tome da li je takav bijeg iznuđen ili je to uobičajeno sredstvo pojedinca da bi izbjegao konfrontaciju. Ta se razlika može osvijetliti primjerom iz svagdašnjeg života. Svaki od nas ima iskustvo ljuhanja na stolici. Znamo da se nagnuti možemo samo do jedne točke da bismo se još mogli vratiti u prijašnje stanje. Sve dok smo s ove strane kritičke točke, stolica ima tendenciju da se vrati u osnovni položaj. Međutim, ako čovjek ne pazi pa se stolica nagne preko kritičke točke ravnoteže, ona više nema tendenciju da se vrati u prijašnji položaj. Eto, to je razlika između normalnog i neurotskog bijega: prvi je Iznuđen, drugi je stalno stanje. Allport navodi još čitavu listu takvih osnovnih orijentacija koje u biti određuju neurotičnost, odnosno normalnost ljudskog ponašanja. Među njima spominje neefektivnu represiju nasuprot efektivnoj, nekontroliranu Impulzivnost nasuprot toleranciji frustracije.

Nećemo izjednačivati stanje afektivne nezrelosti s neurozom (premda svaka neuroza ima u sebi afektivnih problema), no čini se da se pokretački mehanizam i jedne i druge može svesti na isti nazivnik. Želimo li, naime, kratko definirati emocionalnu nezrelost, mogli bismo reći da je to »dijete u odraslom«. Radi se o tome da postoji određen broj primarnih konflikata, razvojnih zadataka, koje dijete mora riješiti u ranom djetinjstvu. Ako ih ne riješi pozitivno, ostaju u njemu kao jezgrovni konflikti i afektivna ih memorija unosi, projicira u svaku novu situaciju. Zapravo, čitav život takvog čovjeka postaje pokušaj da se na neki način razriješi neriješeni konflikt. Jasno, na podsvjesnom nivou, jer afektivna memorija spada u te domene čovjekove psihe. Stanje afektivne nezrelosti mogli bismo sada proširiti ovako: afektivna memorija projicira u svaku novu situaciju neriješene jezgrovne konflikte, koji determiniraju čovjekovo ponašanje. I naš će daljnji postupak biti usmjeren na to da, promotrivši neke kritične oblike ljudskog ponašanja, pokušamo zaključiti na eventualnu motivaciju tog ponašanja.

Pokazatelji afektivne nezrelosti

Manjak afektivne zrelosti je problem čitava čovjeka, čitave osobe, pa će se stoga vjerojatno pokazati na svim domenama njegovog života. Međutim, čini se da ima nekih osnovnih ljudskih odnosa, gdje se ta nezrelost više pokazuje i gdje su posljedice na neki način očitije. U razmatranje ćemo uzeti tri odnosa: prema sebi jednakima, prema suprotnom spolu i prema autoritetu.

Socijalna grupa ili odnos prema sebi jednakima

Afektivna zrelost nalazi svoj jaki test u čovjekovu odnosu prema neposrednoj socijalnoj grupi. Govorimo o odnosima prema onima koji su na neki način jednaki s pojedincem. Opažanja sugeriraju da afektivno nezreo čovjek nije sposoban za adaptivno ponašanje, nego se približava svojim vršnjacima, sebi jednakima na dva ekstremna načina: ili kao protektor, ili se izolira.

a) *Paternalizam*. Ima ljudi koji se ne znaju približiti svojim drugovima, članovima svoje socijalne grupe na drugi način, nego samo kao protektori, kao dobročinitelji, kao mecene, kao spasitelji. Oni moraju nekoga zaštićivati, nekoga protežirati da bi se mogli osjećati velikima i odraslima. Što je korijen takvog ponašanja?

Čini se da uzroke paternalističkog pristupa neposrednoj socijalnoj grupi treba tražiti u tzv. *anksioznosti odvajanja*.⁷ Prvi korak u razvoju osobnosti predstavlja raskid primarne simbiotičke veze između majke i djeteta. Dijete mora napustiti stanje apsolutne ovisnosti od majke i krenuti u osobnu egzistenciju. Ne govorimo o traumi rođenja, nego o razvojnom zadatku prve godine života.⁸ Taj raskid izaziva tjeskobu u djetetu. Jezgra tjeskobe je osjećaj nemoći i gubljenje ljubavi. Zapravo, dijete treba da riješi dvostruki zadatak: kako da postane odvojeni psihološki entitet od svoje majke, a ujedno da sačuva, odnosno da spasi svoju dosadašnju sigurnost za budući život. Kako će dijete osigurati sebi osjećaj da je voljeno i

** BREGER, L., *From Instinct to Identity*. Englewood Cliff, N. J.: Prentice-Hall, 1974., str. 194, seqq.

⁷ U Novim uvodnim predavanjima u psihoanalizu Freud piše: »Mnogi ljudi nisu sposobni da nadvladaju strah od gubitka ljubavi; oni nikad ne postanu dostatno neovisni od ljubavi drugih ljudi i u tom pogledu njihovo ponašanje ostaje infantilno.« Usp. STRACHEY, J. (Ed.), *The Complete Introductory Lectures on Psychoanalysis — Sigmund Freud*, London: G. Allen and Unwin Ltd., 1971, str. 552. — Da početna biološka ovisnost o majci neizbježno postaje psihološka, koja onda utemeljuje tjeskobu odvajanja, o tom govori BRONFENBRENNER, U., *Freudian Theories of Identification and their Derivatives*. In STANDLER, C. B. *Readings in Child Behavior and Development*. New York: Harcourt, Brace and World, 1964, str. 112. — Nešto suzdržljivije izražava se o važnosti tjeskobe odvajanja, bar s obzirom na moralni razvoj djeteta, HOFFMAN, L. M., *Moral Development*. In MUSSEN, P. M. (Ed.) *Carmichael's Manual of Child Psychology*. New York: Wiley, 1970., str. 282—283.

prihvaćeno, o tome ćemo govoriti kasnije, kad budemo razmatrali pojavu satelizacije. Osjećaj nemoći dijete će smanjiti na taj način da jača svoju samosvijest, što će postići manipulirajući objektima. Uzima u posjed objektivni svijet. Točnije: u svojem pristupu vanjskom svijetu, stvarima kao ljudima, dijete uzima na se ulogu roditelja, što se osobito može opažati kasnije, kod dječje igre s mladima, s Igračkama, dok je još maleno i na taj način povećava svoju samovrljednost.

Samo smo shematski opisali neke vidove separacijske anksioznosti. Ali, čini se da je i toliko dovoljno da bismo prepoznali paternalizam kao infantilnu reakciju ukorijenjenu u toj razvojnoj fazi. Protektivni odrasli, naime, podsvjesno se identificira sa svojim roditeljem kad se približava drugim ljudima, jača svoju samosvijest i razrješava tjeskobu koja se rodila iz odvajanja. S jedne strane dokazuje sebi da vanjski svijet nije neprijateljski raspoložen jer da on vlada stvarima i ljudima, a s druge strane na taj način jača osjećaj da je voljen. Živi od odanosti i zahvalnosti svojih klijenata i sve će učiniti da ne izgubi njihovu naklonost. Zapravo, on daje da bi dobio.

Ponovimo ukratko našu shemu analize, koju ćemo upotrebljavati u daljnjoj raspravi! Afektivna memorija unosi u prezentnu situaciju neriješeni jezgrovni konflikt i tako uzrokuje infantilnu reakciju. Upravo smo vidjeli da je tjeskoba odvajanja jedan takav konflikt koji, ako nije pravilno riješen, u ponašanju čovjeka može prouzročiti paternalistički pristup socijalnoj grupi.

b) *Izolacija* je drugi karakterističan pristup afektivno nezrele osobe svojim vršnjacima, članovima svoje grupe. Poznajemo u svojim sredinama samotnjake, ljude koji se ne druže ni s kim, koji ne sudjeluju u javnom životu, ne primaju sugestije, ne surađuju, nemaju prijatelja. Pojava izoliranosti osobito je uočljiva u zatvorenim grupama, kao što su radne jedinice, redovničke zajednice, vojska, škola. Na prvi pogled izolirana osoba pruža dojam superiornosti. Možda i sama ima taj dojam. U skrajnjoj analizi, međutim, istina je suprotno od toga: takvo ponašanje znak je osobne nesigurnosti, nedostatka identiteta. Korijenje tome treba tražiti, čini se, u tzv. *krizi integracije razlika između- ja i ne-ja*.

Na putu prema osobnoj zrelosti dijete, pošto je postalo svjesno razlike između sebe i ostalog svijeta, mora riješiti drugi razvojni zadatak, tj. kako postati gospodarom nad ostatkom svijeta." To uključuje definiranje sebe od ostalog svijeta. Govorimo o glasovitoj fazi negativizma (2–3 god.), kad dijete iz principa kaže »ne«, jer se svakom naredbom odraslog osjeća ugroženim u svojoj osobnosti. Allport donosi dražestan slučaj malog dječaka koji bi svako jutro došao svojoj baki da najavi: »Bako, ja ne!« Ali što to »ne«, nikad se nije saznalo!" — Ne riješi u dijete ispravno taj raz-

SULLIVAN, C. M. Q. GRANT and J. D. GRANT, *The Development of Interpersonal Maturity: Applications to Delinquency. Psychiatry, 1957., 20, pp. 377.*
" ALLPORT, G. W., o. c, str. 118.

vojni zadatak, tj. (prvu) krizu svoga identiteta, nikad neće uspjeti potpuno razlučiti sebe od ostalog, vanjskog svijeta. Čini se da je tu korijen i suvremenog nomadizma: ljudi bježe jedni od drugih jer nemaju identiteta.*^ Naime, takav čovjek se osjeća ugroženim od drugoga, boji se da bi mu oni mogli oduzeti identitet. Stoga se povlači u svoj svijet. Kao takav, nije sposoban za pravo partnerstvo koje zahtijeva izmjenu sadržaja, interkomunikaciju među osobama. Još je manje sposoban za istinsku bračnu ljubav, gdje je bitan elemenat upravo predanje i primanje individualnih sadržaja.

*Stvarnost seksa ili odnos
prema suprotnom spolu*

Drugi veliki test afektivne zrelosti jest stvarnost seksa, osobito susret sa suprotnim spolom. Zreli odnos jest dijalog, dijalektička napetost, koja vodi do susreta u ljubavi. Afektivno nezrela osoba, čini se, i opet upada u ekstreme i reagira na stvarnost seksa sa dva, naoko suprotna načina: ili agresijom ili disocijacijom.

a) *Agresija*. Ne ulazimo u složenost pojma agresivnosti, već konstatiramo činjenicu da susrećemo mnogo ljudi koji se, kad su suočeni sa seksom, odmah postave u obrambeni stav u obliku napadanja. To će biti uočljivije ako se sjetimo da agresija ima tisuću lica: postoji ne samo stvarna nego i verbalna agresija, kao što je ironija, sarkazam, minimiziranje i si. Kod adolescenata je česta pojava da ne mogu proći pokraj žene a da nešto ne dobace, obično nešto grubo, ponižavajuće, dakle izražavaju agresiju. No nije to rijetka pojava ni kod odraslih.

Ovamo spada i ponašanje mnogih svećenika koji na propovjedaonici ne znaju drukčije spomenuti seks osim u obliku grubog napada. Kod oženjenih se nerijetko pojavljuje u obliku »ozbiljnog« moraliziranja, npr. kad otac ili majka grubo maltretiraju odraslu kćer ako saznaju da ona »hoda« s dečkom. (Nerijetko takvi roditelji sami nisu imali nevinu prošlost, tako da je psihološka situacija mnogo kompliciranija. Drastičan primjer opisan je u Kani, broj 2—1977, str. 20—21: J. Pašić u svojoj »priči« donosi slučaj majke koja odbacuje kćer trudnicu, a sama živi nemoralno.)

Što je korijen takvom stavu? Čovjek bi na prvi pogled rekao da se radi o superiornosti nad »prljavim« seksom. No istina je suprotno od toga. Pokretač takvog ponašanja je *strah*. Već je Freud iznio ideju da prvi susret djeteta sa seksom izaziva kod njega strah." Kao svaka prired-

im SULLIVAN, GRANT AND GRANT, o. c, str. 378.

1^ REMPLÉIN, H., *Die Seelische Entwicklung des Menschen im Kindes- und Jugendalter*. München: E. Reinhardt Verlag, 1971, str. 382. Remplein proširuje to Freudovo shvaćanje sve do prepuberteta, kad préadolescent doživljava navalu vlastite seksualnosti kao »demonšku silu«.

na sila nad kojom čovjek nema kontrolu (katastrofe, požar, poplava), I seks ulazi u dječji život kao snaga koju ono ne može kontrolirati, stoga ga ispunja panikom. Agresija je u tom kontekstu reakciona formacija, tj. napadam da ne budem napadnut.

Strah zapravo izaziva dvostruku reakciju: napad Ili bijeg. Jedno I drugo Ima Isti korijen: strah; znače samo dva suprotna načina kako ga nadvladati. Bijeg na području seksa pojavljuje se u mnogo rafiniranijem obliku nego na ostalim područjima ljudskog života, u obliku disocijacije.

b) *Disocijacija* se sastoji u dijeljenju ljudi (podsvjesno, ali s posljedicama za ponašanje) na dvije kategorije: na one bez seksa I na one sa seksom. To dijeljenje karakteristično je i za muškarce I za žene, no kod muškaraca je nekako uočljivije. Za mnoge muškarce žena postoji samo u dvjema kategorijama: sveta majka i zavodnica. Prije nego što analiziramo tu zanimljivu psihološku pojavu, promotrimo ukratko kako se ona pojavljuje u svagdašnjem životu. Ima velik broj muževa koji će flirtovati ili čak zvesti tuđu ženu, možda čak otići i u javnu kuću bez grižnje savjesti, a u isto vrijeme bili bi spremni ubiti vlastitu kćer ili ženu kad bi saznali da one vode nedopuštene odnose. One žive u njihovoj svijesti nekako kao žene bez seksa. Ili, drugi primjer: mnogi mladi danas naglašavaju važnost predbračnih odnosa, govore o pravu, o stjecanju iskustva. Mladići »probaju« djevojke i obratno. Kad, međutim, dođe do ženidbe, onda svaki mladić traži djevicu, svaka djevojka želi mladića bez »prošlosti«.

Takvu disocijaciju ljudi psihoanalitički orijentirani psiholozi svode na *incest tabu*^ Ukratko, incest tabu zabranjuje majku kao seksualni objekt. Majka je ona koja zadovoljava sve potrebe djetetove. Međutim, kad se u njemu počinje buditi seksualni nagon (4—5 god.), dijete mora postati svjesno da taj dio njegova bića ne spada u majčin zagrljaj I da mora nalaziti druge objekte koji će zadovoljiti njegovu seksualnost. To je normalan razvojni put. Na taj način majka nekako ulazi u svijet djeteta kao biće bez seksa. Ostatke te fantazije možemo naći kod mnogih ljudi koji će priznati da dugo nisu mogli zamisliti svoje roditelje da Imaju seksualne odnose.

Ako afektivna navezanost na majku ostaje neriješena, čovjeka će pratiti ta disocijacija kroz život. I što je jača afektivna navezanost na majku, to će izrazitije misliti o drugim ljudima u kategorijama svoje majke. Disocijacija će perzistirati. Svaka žena koja na neki način podsjeća na njegovu majku, ući će u kategoriju »svete majke« i postaje tabu, dok sve druge znače potencijalni izvor opasnosti, one su za njega zavodnice. — Vjerojatno bi se nešto slično moglo reći I za žensku psihu, koja također dihotomizira muškarce. Osobito je izrazita ta dihotomizacija kod adolescenata: mnoge djevojke u toj dobi nalaze da su »svi muškarci pokvareni«, da svi žele samo »ono«. Zbog toga nerijetko pribjegavaju religiji I traže prijateljstvo svećenika, koji za njih nije uopće seksualno biće.

" STORR, A., *Sexual Deviation*. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1974., str. 25.

Ako je afektivna navezanost majka—dijete prejaka, čovjek postaje nesposoban za brak, ili mu se bar znatno oslabi sposobnost stvaranja afektivnih kontakata, jer u svakoj ženi vidi zabranjeni tabu. Ali to su uglavnom patološki slučajevi pa kao takvi ne spadaju u našu studiju. Međutim, treba reći da je u mnogim brakovima glavni izvor problema upravo ta neriješena afektivna veza s roditeljima. Nerijetko — upotrijebit ćemo teške izraze da bismo dali naslutiti ozbiljnost problema — mladić u svojoj zaručnici ženi svoju majku, a djevojka se u svom zaručniku udaie za svoga oca. Ima muževa koji u svoim ženama traže izgublenu majku i — obratno — ima muževa kojima njihova žena do kraja života ostaje »mamica«. Ako je žena sposobna da preuzme tu ulogu, možda će brak i »hodati«. Ali ako je i ona afektivno nezrela, tragedija će vjerojatno biti neizbježna i raspast će se ta veza, koja se teško može nazvati brakom, jer se uzelo dvoje djece s obzirom na afektivnu dob.

Autoritet ili odnos prema nadređenima

Autoritet predstavlja treći snažan test za afektivnu zrelost. Autoritet uzimamo ovdje u najširem značenju, tj. kao svaku osobu, pa i ideju, o kojoj je pojedinac na neki način ovisan, prema kojoj zauzima podređeni stav. Drugim riječima, suprotstavljamo reakciju pojedinca na stvarnost autoriteta kao takvog. Normalan pristup autoritetu jest prihvaćanje njega u njegovoj ulozi, tj. kao fimekciju zajedničkog života. Čini se da afektivno nezrela osoba nije sposobna upravo za takav pristup autoritetu, već opet reagira na jedan od ekstrema, tj. ili agresijom ili skrajnjom submisivnošću.

a) *Agresija*. Razlikujemo dvije vrste agresivnosti: pozitivnu i negativnu." U svakom čovjeku postoji određena doza pozitivne agresivne tendencije, koja znači da se aktivno suprotstavlja teškoćama i problemima vanjskog života, pa ako je potrebno, i silom ih nadvladava. Međutim, postoji i negativna agresivnost, koja se, za razliku od pozitivne, obično naziva agresijom. Ona je slijepa, destruktivna i nekontrolirana sila, nerazmjerna dobi i situaciji. Govorimo, dakle, o agresiji.

Ima ljudi koji u svakom autoritetu vide potencijalnu opasnost za svoju osobnost. Autoritet ih, tobože, koči u njihovu razvoju, terorizira ih, stoji im na putu. Stoga je njihova reakcija gorčina, stalno kritiziranje, napad, izrugivanje, minimiziranje. Za takve ljude je izvor svakog zla poglavar, šef, zakon, pravila, norme, papa, vlada ... Danas nekako raste broj tih permanentnih buntovnika. Ne tvrdimo da nikad ne postoji razlog

CRUCHON, G., *Conflitti, angosce e atteggiamenti*. Brescia: Editrice La Scuola, 1971., str. 174.

za opravdanu pobunu; konačno, bez dijalektičkog suprotstavljanja nema napretka (i Pavao se pobunio protiv Petra kad je ovaj naopako vršio svoj autoritet pri tumačenju židovskog zakona!), ali treba ipak zbog istine napomenuti da se često radi samo o iracionalnoj agresiji, bez mjere, cilja, razloga. Prije nekoliko godina netko se u Americi — gdje su ankete vrlo popularne — sjetio da provede neobičnu anketu. Tražili su od ljudi da odgovore samo na jedno pitanje: »Jeste li za ili protiv?« Ljudi su u velikoj većini odgovorili s »protiv« a da uopće nisu pitali na što se odnosi pitanje. Glavno je da su oni »protiv«! Čovjek ovdje nekako prepoznaje onaj dječji negativizam, kad dijete iz principa kaže »ne« da bi potvrdilo svoju samostalnost, svoj identitet.

b) *Submisivnost* je drugi karakterističan nezreli pristup autoritetu. Ima ljudi koji se približavaju nosiocu autoriteta s upravo svetim strahom, sa strahopoštovanjem; koji upravo bolesno paze da ne bi povrijedili svoga šefa; koji sa servilnom spremnošću prihvaćaju i odobravaju svaki postupak, svaku šalu, svaku pa i neumjesnu želju svoga pretpostavljenog. Takvi isto tako infantilno reagiraju kao prijašnji buntovnici. I zaista, psihologija oba ova načina reagiranja svodi na isti korijen nazivajući ih zajedničkim imenom: narcisistička kompeticija.¹ Pojam opisuje podsvjesnu borbu pojedinca za prihvaćanjem, a uzrok je nesigurnost vlastitog identiteta.

Analiza submisivnosti vodi nas do zanimljivog fenomena, do tzv. *sat elitizma*” Satelitizam, ili satelizacija jest psihičko stanje kad je pojedinac u tolikoj mjeri ovisan o nekoj nadređenoj osobi kao satelit o svom suncu. U svagdašnjem životu susrećemo takve ljude koji žive u svjetlu svojih nadređenih. Zađu li ovi, zašli su i oni. Ta se pojava tumači na temelju tzv. *devaluacijske krize*, koja se prvi put javlja između druge i četvrte godine, kasnije ponovno u adolescenciji. Malo dijete je volitivno svemogućće: što god zaželi, postići će. No egzekutivno je bespomoćno: izvršenje njegovih želja potpuno ovisi o roditeljima. Ali već u dobi od oko dvije godine dijete mora postati svjesno da roditelji ne izvršavaju njegove zahtjeve nužno, nego iz slobodne volje, a pomalo mora se i samo brinuti za sebe. Mora, dakle, devaluirati svoju volitivnu onipotenciju i prihvatiti stanje ovisnosti od roditelja. To je doba normalne satelizacije. Dijete se prilagođuje roditeljskim standardima, jer je o njima ovisno. Na taj način ujedno osigurava sebi njihovo prihvaćanje, u njegovoj svijesti: njihovu ljubav. Međutim, ako se stadij onipotencije naglo i grubo prekine, pa se dijete prisili na samostalnost za koju još nije zrelo (takav efekt može izazvati i rođenje novog djeteta, ako starije još nije navršilo dvije godine, a majka ga zanemari), dijete će izvršiti totalnu devaluaciju i cijeli će život tražiti oslonce za svoju samosvijest. Izgradit će u sebi satelizijski menta-

RULLA, L. M., *Depth Psychology and Vocation: A Psycho-Social Perspective*. Rome: Gregorian Univ. Press, ant! Chicago: Loyola Univ. Press, 1971., str. 148.
1' AUSUBEL, D. P., *Theory and Problems of Child Development*. New York: Grune and Stratton, 1959., str. 284, seqq.

litet, tj. uvijek će morati vezivati svoj život uz život nekoga koga percipira kao svemogućeg. Takvima se pojavljuju nadređeni, vlasti, zakon. — Naprotiv, ne dođe li uopće do devaluacije zbog toga što roditelji ne traže nikakvu samostalnost od djeteta, već ispunjavaju svaku njegovu želju, svijest voljne svemogućnosti trajat će. Međutim, to je samo privid. U djetetu se neće razviti osjećaj ovisnosti o drugima. Postat će buntovnik, ogorčeno, nepodnošljivo biće.

P r e m a a f e k t i v n o j z r e l o s t i

Dosad smo uglavnom govorili o afektivnoj nezrelosti. Iz ponašanja pojedinca zaključivali smo na eventualni uzrok. Sad bismo pokušali izreći nekoliko ideja o putovima ostvarenja afektivne zrelosti. Ne u obliku gotovih recepata za život, već kao misaone vodilje koje mogu služiti kao orijentacija. Osnovnu hipotezu mogli bismo formulirati ovako: afektivna zrelost se izgrađuje u procesu koji u jednom projektu sve više integrira razne aspekte osobe. Mi ćemo tu integraciju promatrati u tri perspektive, tvrdeći da je za afektivnu zrelost potrebno da pojedinac može u jednoj viziji svoga života povezati svoju prošlost sa svojom sadašnjošću, koja je otvorena prema budućnosti.

Prošlost

Kad smo afektivnu nezrelost opisali kao »dijete u odraslom«, onda smo u stvari tvrdili da takav čovjek nije integrirao svoju prošlost, nego da ona živi kao odvojeni entitet, ali da snažno determinira njegove sadašnje čine i postupke. Opisali smo neke od podsvjesnih konflikata, neriješenih razvojnih zadataka koji posredništvom afektivne memorije inficiraju sadašnji pristup stvarnosti. Za afektivnu zrelost potrebno je da osoba učini svoju prošlost i sve što ta prošlost uključuje integralnim dijelom svoje osobnosti. Raščlanjeno, ta tvrdnja znači dvije stvari: 1) samopoznavanje, tj. uvid u moguće podsvjesne konflikte, neriješene razvojne zadatke koji stalno utječu na njegovo ponašanje, i 2) da služeći se svojom racionalnom procjenom, kotrolira svoje emocionalne želje, izvršavajući potrebnu korekciju.

a) *Uvid u svoju situaciju.* Čovjek — teoretski — raspolaže tom sposobnošću. Podsvjesne sadržaje nije nemoguće spoznati. (Nesvjesno je ono što po samoj svojoj definiciji Izmiče spoznaji.) Ispit savjesti, dubinska analiza sebe u duhovnim vježbama, takve su prilike kad bi čovjek morao zaci u svoje dubine I otkriti koji novi element što ga sputava. Pri ispitivanju savjesti nije toliko važno pitati se »što«, nego »zašto«; zašto je čovjek učinio ili propustio nešto. To je ispit motiva. Odgoj ili, u širem smislu,

formacija, također bi morala služiti toj svrsi. Nažalost, čovjek često nije u stanju spoznati svoje unutarnje stanje, već mu je potrebna pomoć. Psihologija u tom poslu samoupoznavanja može pomoći. Psiholog bi morao biti prisutan u odgojnim ustanovama, predbračnim i bračnim savjetovalištima.

b) *Kontrola* je drugi element integracije prošlosti. Dijete se bitno razlikuje od odraslog prema tome što nije u stanju kontrolirati svoje osjećaje." Ono je pasivno prema svojim emocionalnim stanjima, njegove reakcije su nerazmjerne s obzirom na dani podražaj (dijete se žestoko razbjesci bez stvarnog razloga), a među suprotnim emocionalnim stanjima gotovo da nema prijelaza: iz stanja divljeg bijesa prelazi naglo u stanje velike radosti. Slične reakcije možemo uočiti i kod emocionalno nezrelog odraslog.

Da bi čovjek postigao kontrolu, potrebno je da prije svega bude svjestan svojih osjećaja, osjećajnih stanja. Vladanje sobom nije u tome da čovjek ne prizna svoje čuvstvo, svoje osjećaje, već da ih uoči i prepozna, da ih imenuje i prihvati kao svoje, tj. da se identificira s njima, a onda, upotrebljavajući svoj razum, kontrolira svoju *reakciju*. Ta aktivna kontrola nije urođena, već je treba uvježbavati. Čovjek je biće koje osvaja sebe kroz svoju individualnu povijest. To je smisao odgoja i samoodgoja.

Sadašnjost

Integracija sadašnjosti ima mnogo vidova. Čini se da za našu temu najvažniji aspekt predstavlja socijalna interakcija, tj. čovjekovo postavljanje prema utjecaju njegova društvenog ambijenta. U širem kontekstu radi se o socijalizacijskom procesu. S obzirom na zrelost interakcije možemo razlikovati tri stupnja: ugađanje, identifikaciju i internalizaciju.²

a) *Ugađanje* je najniži nivo: čovjek prihvaća vanjski utjecaj, recimo način ponašanja, ideje ili stav samo zbog toga da bi tako stekao priznanje ili iskoristio neku prednost. Tako usvojeno ponašanje ili stav dolazi do izražaja samo onda ako pojedinac misli da ga subjekt utjecaja vidi. Ugađanje je normalan proces socijalizacije kod malog djeteta, koje prihvaća norme ponašanja zbog roditeljskog autoriteta, odnosno, kako smo to dublje razradili kod satelizacije, zbog toga da bi osiguralo roditeljsku ljubav. No kod odrasla čovjeka ugađanje je infantilna interakcija s okolinom i kao takva obično je defenzivna.

RULLA, o. c., str. 205.

" BREGER, L., *From Instinct to Identity*. Englewood Cliff, N. J.: Prentice-Hall, 1974., str. 62, seqq.

2" Ovdje slijedimo KELMANA; *Processes of Opinion Change*. *Public Opinion Quarterly*, 1961., 25, str. 62, seqq.

b) *Identifikacija* je drugi mogući način prihvaćanja nekog vanjskog utjecaja. Određeni oblik ponašanja, stav ili neka vrednota prihvaća se ili zbog toga što subjekt utjecaja vrši poželjnu ulogu, pa, identificirajući se s njime, i pojedinac se nekako osjeća u toj poželjnoj ulozi (npr. niži nadređeni kopira manire svog višeg poglavara); ili se prihvati ponuđena vrednota zbog toga što subjekt utjecaja posjeduje neke kvalitete koje pojedinac priželjkuje. Identifikacija se pojavljuje kao put obećanja da će i on posjedovati iste kvalitete. Bitno je za identifikaciju, za razliku od ugadanja, da se vjeruje u sadržaj prihvaćene vrednote ili ponašanja, pa se i prakticira bez obzira na to da li je subjekt utjecaja prisutan ili nije, samo ako se pojedinac nalazi u dotičnoj ulozi za koju je prihvatio vrednotu. Upravo zbog te činjenice svoje orijentacije na ulogu tako prihvaćeni oblik ponašanja ili vrednota još ne čini integralni dio osobe, nego lako ostaje začahurena.

Identifikacija je karakteristična forma socijalizacije kod adolescenata. Mladi čovjek traži ideale u konkretnim ljudima. Nošen je nadom da će ako se identificira s njima, i on uspjeti u životu kao što su oni uspjeli. Mnoga svećenička zvanja počinju tim putem identificiranja s nekom poznatom osobom. Međutim, ako ostane na tom nivou, to neće biti autentično zvanje. Vrednota se mora usvojiti na nivou internalizacije, odnosno identifikacija mora preći u internalizaciju.

c) *Internalizacija* znači prihvaćanje neke vrednote, način ponašanja, stava, općenito vanjskog utjecaja zbog unutarnje vrednote tog utjecaja. Drugim riječima, vrednota se prihvaća zbog toga što se nalazi da je ona u skladu s već postojećim sistemom vrednota pojedinca i da znači obogaćenje. Uzima se zbog sadržaja, ne zbog eventualne funkcije III zbog onoga koji ga nudi. Ona na taj način postaje organski dio osobnosti.

Integracija — a to je centralna točka ovoga razmišljanja — moguća je samo na tom nivou. Internalizacija, naime, znači selektivno prihvaćanje utjecaja. A to pretpostavlja uvid, svjesnu motivaciju i odgovornu akciju. Na taj način čovjekov dijalog sa svojom okolinom nije ni igra slijepih podsvjesnih sila, a niti posljedica slučaja, nego svjesno djelovanje.

Možda na prvi pogled i nije jasna povezanost toga što je upravo rečeno s afektivnom zrelošću. Veza će nam postati jasna ako se sjetimo onoga što smo na početku govorili o objektu čuvstva, tj. ljudi, stvari i situacija koje izazivaju čuvstvo. Čuvstvo se može kontrolirati na dva načina: tako da se uzimaju u obzir eventualne distorzije unesene afektivnom memorijom — to bismo mogli nazvati kontrolom prošlosti; III

2> REMPLÉIN, o. c, str. 457. seqq. Remplein govori o »etičkom garantu«, tj. o konkretnom idealu što ga mladi čovjek bira. — Vidi također KOHLBERG, L., Stage and Sequence: The Coenitive Developmental Approach To Socialization. In GOSLIN, D. (Ed.), *Handbook of Socialization: Theory and Research*. Chicago: Rand McNally, 1969., str. 457.

tako da se kontrolira izvor, objekt čuvstva — to bismo onda mogli nazvati kontrolom sadašnjosti.^

Budućnost

Čovjek je po svojoj biti biće usmjereno na budućnost. Cijeli jedan pokret unutar današnje psihologije kuša korigirati zabludu novog psihološkog humanizma tipa Rogersa i Goldsteina, koji su samoostvarenje (self-fulfilment) proklamirali glavnim i jedinim ciljem ljudskog života.^ Najjasniju kritiku izrekao je Frankl i s njim logoterapeutska škola, tvrdeći da čovjekov prvotni cilj nije samo-ostvarenje, nego samo-nadilaženje (self-transcendence).^ Čovjek mora živjeti za smisao koji je izvan i iznad njega. Samo-ostvarenje i osjećaj ispunjenja jest zakonita posljedica života za ideale. Čovjekova upućenost i orijentiranost na budućnost očituje se u tome da ima vrednote i ideale koje želi ostvariti i za koje živi. Zna što hoće i hoće to što zna. Drugim riječima: nije ropski ovisan o svojoj prošlosti, tj. o svojim infantilnim motivacijama; niti je rob sadašnjeg momenta, tj. motivacija mu nije narcisistička, ne živi za sebe i u sebi, nego je otvoren za budućnost i želi ostvariti ciljeve. Ta napetost prema budućnosti i usmjerenost prema cilju jest ona snaga koja povezuje i integrira prošlost i sadašnjost u jednu životnu projekciju u konkretnom pozivu. Neki to zovu Leitmotiv, neki ideal, drugi opet smisao života, životna filozofija, nazor na svijet.^

Time smatramo da smo, bar u grubim crtama, uglavnom skicirali profil afektivno zrele osobe.

" O r-iznim načinima kako se čuvstvo može kontrolirati vidi opširnije u KRECH-CRUCHFIELD, *Elementi psihologije*, Beograd: Naučna knjiga, 1976., str. 267–8. Oni govore o kontroli izražavanja i o kontroli situacije.

^ Usp. WOODWORTH, R. S. and M. R. SHEENAN, *Contemporary Schools of Psychology*. New York: The Ronald Press Comp., 1964., str. 382.; — ROGERS, R. C., *On Becoming a Person*. London: Constable, 1974., passim, osobito poglavlje 9. FRANKL, V. E., *The Will to Meaning*. New York: The World Publishing Co., 1969., str. 38. — Na istoj su liniji: ARNOLD, M. B., koja se osobito jasno izražava o toj točki u 10. poglavlju svoje klasične knjige o čuvstvima: *Emotion and Personality*, New York: Columbia Univ. Press, 1960., str. 296. — LONERGAN, B., *Method in Theology*. London: Darton, Longman and Todd, 1972., str. 34. — RULLA 1 čitava psihološka škola na Univerzitetu Gregoriana u Rimu.

^ Na primjer ALLPORT, G. W., *Becoming*, New Haven: Yale Univ. Press, 1955. — RULLA, L. M., *Depth-Psychology*, etc., str. 43.

AFFECTIVE MATURITY

Summary

The author introduces his discussion with a phenomenological analysis of human emotion. Using affective memory as a key word, he proposes the following methodological approach. Affective memory introduces into one's behaviour unresolved core conflicts of unresolved developmental tasks and thus causes infantile reactions. Affectively immature reactions are examined in three basic relations, namely toward peers, toward the opposite sex and toward authority.

In regard to affectively immature reactions toward peers, the author recognizes them as paternalism and isolation. The underlying core conflict for paternalism is found in separation anxiety, whereas in isolation the core conflict is the lack of integration of the self-nonsel differences. Toward the opposite sex the immature reaction is described as aggression and dissociation. In these reactions the author places the core conflict in the unresolved parent-child affective tie. Toward authority, two extreme reactions are discussed, aggression and extreme submission. The core conflict which could be responsible for them is the devaluation crisis. In this connection satellization is discussed.

Also, the author gives some theoretical guide-lines toward the realization of affective maturity. He views maturity as the integration of past into the future-oriented present.